

kenységi elvet hangsúlyozza abban a formájában, hogy az iskola feladata a gyermek fogékonyságát öntevékenységgé alakítani. A játékos oktatástól is tervszerűséget követel, ezenfelül a szemléletesség, fokozatosság és hézagnélküliség a lényeges kívánások. Órabeosztásában találjuk meg leginkább a gyakorlati és intellektuális irányú képzés egybekapcsolódását.

A fejlődésnek ebben a stádiumában megtaláljuk egyrészt mindkét irány harcosait, másrészt a kiegyenlítésre törekvőket. Ez utóbbiak közül azonban bármelyik is egyik vagy másik iránynak a híve. Grube szintézisre való törekvésében az akarat nevelése kap centrális helyet, lélektani alapul a szemlélet analízisét fekteti le. Bölcséleti gondolatmenetéből következőleg nyer a mennyiségtan formai-logikus értékelést. Módszerét a számok monografikus tárgyalásmódja jellemzi.

A 60-as években a gyakorlati materialisztikus irány újabb erőre kap. Alapjai a szintézis lehetőségében való kételkedés, Pestalozzi szociális értékelése, valamint az a körülmény, hogy a formális értékelés felújítása nem igazolta annak gyakorlati hasznát. Harcosai: Salberg, Grube elméletének továbbvivője és Knilling, a szélső „Sachrechenmethodiker“, Grube támadója.

A századfordulót a logikus-formai és a gyakorlati-materialisztikus irányok harca jellemzi. E küzdelem kiemelkedő harcosai: Saschse individuális-erkölcsi felfogásával és a Sachrechenmethodikra gyakorolt erős kritikájával, ide illeszkedik be azonfelül Knilling önrevíziójával. Régi realiztikus felfogása csak módszertanában jelenik meg.

A vélemények differenciálódásából és az áttekintés nehézségéből adódik a századfordulóban a történetírás szükségessége. A történetírók általános vonása az objektivitásra való törekvés, azonban mindegyiknél világosan láthatjuk, hogy melyik értékelést fogadja el. Jänicke munkájában Pestalozzi, Diesterweg és Herbart követőinek jellemzése kapcsán idealista beállítottsága válik nyilvánvalóvá. A hasznossági elv szerinte a mennyiségtant aláértékeli, a Sachrechenre a növények még értélenek. Sterner munkáját fogadhatjuk el legtörténetibbnek, mert a módszertant a történeti fejlődés függvényeként fogja fel és ellenzi a forradalmi újításokat. Tárnyilagosságát neki sikerült legjobban megőrizni, azért sejtethetjük, hogy a formai-logikus értékelést teszi magáévá. Göbelbecker már nyiltabban szegődik ez irány mellé, bár helyt ad az erkölcsi és a gyakorlati értékelésnek is. Erkölcsi értékelésének alapja a lelki energiák átvitele. Meglepő nála a számok misztikus interpretációja.

A következő rész, azonfelül, hogy helyi aktualitást ad a könyvnek, érdekes mozaikját szolgáltatja annak a képnek, amelyet a theoretikusok elgondolásai egyfelől és gyakorlati intézkedések másfelől nyújtanak. A svájci pedagógusok: Hug és Stöcklin a népiskolai oktatást tolják előtérbe szociális alapokon, Stucki a Sachrechenmethodik híve. A kantonok tanítástervének fejlődésében látjuk, mint megy át a naív gyakorlati értékelés a formálisan keresztül egy differenciálódott stádiumba, ahol a realiztikus irány kerekedik felül.

A továbbiakban a szerző szembeállítja a 19. század didaktikus vitáival a 20. század újszerű felkészültségét egyrészt a kísérleti lélektan eredményeivel, másrészt a szerkezet-pszichológia kialakulásával. A jelen pedagógusainak állásfoglalását már ez új felkészültség erősen befolyásolja, Kühnel és Rose értékelésükben már ezekre az alapokra helyezkedve hoznak be újításokat.

A szerző azt állapítja meg végül, hogy a számtantánítás művelő értékét filozófiai vagy pedagógiai elmélet útján nem lehet eldönteni. A lélektani kísérletezésre vár ez a feladat.

Ifj. Tettamanti Béla.

Családvédelem, küzdelem a születéscsökkenés ellen. *Irta: Doros Gábor dr. egyetemi magántanár, az előszót írta Széll József m. kir. belügyminiszter, bevezetést ellátták: Ravasz László dr. püspök és Hódossy Gedeon dr. miniszteri tanácsos. A Magyar Családvédelmi Szövetség kiadása Budapestén, 1938. évben. 160 oldal.*

Nem lehet vitás, hogy elsőrendű, vitális érdekeink fűződnek éppen nekünk, pedagógusoknak ahhoz, hogy a magyar népesedés kérdései feltárassanak, megismerettké váljanak és minél hamarabb megtalálják mindazokat a segítőberendezéseket, amelyek e katasztrófális szakadékból a magyar jövőt kiszabadíthatják. Amikor azonban megállapítjuk, hogy a kérdéssel való foglalkozására *exisztenciális érdek* vezet, egyúttal arra is fel kell a lelkiismeretet ébreszteni, hogy az egykével, családvédelemmel való foglalkozás *az érdeken túlmenőleg is kötelesség*, ezt becsület és hivatás, vallás és erkölcs, haza és társadalom egyaránt követelőleg írja elő számunkra.

Ilyen komolysággal kell szemlélnünk a magyarországi népesedési kérdéssel foglalkozó művek hosszú sorát, amelyek nap-nap után jelennek meg, hívják fel a különböző körök figyelmét az új és új szempontokra, amelyek város és falu, gazdaság és társadalmi vonatkozások, katonai, külpolitikai, telepítési ügyek, pedagógia, stb. nézőpontjából tekintik azt az ezerféleképpen variált tényt, hogy a magyarországi születési arányszám európai rekorddal zuhant az utolsó negyedszázadban. Folyóiratunk olvasói látták az *Ormányság* tragédiáját,*) az újságolvasók bőségesen szerezhettek értesülést arról, hogy mi is az *anéma forradalom*, hogy *Budapest és velejőformán minden városunk vidéki bevándorlás nélkül állandóan fogyó lakosságú lenne*, a tanítótság előt nem ismeretlen az a jelenség, hogy *a tantermek sokhelyt már sajnos túlnagyok és végül közismert az a család- és gyermekellenes felfogás*, ami a nemzet és társadalom gyökerét támadta meg a világhaborút követő évtizedben.

Ez a könyv most végre összefoglaló helyzetképet ad és pontokba szedett programjával, tudományos, tárgyilagos és okfejtő menetével lezárja az egyéni buvázkodások, félmegoldások etappját, leszámol a szenzációhehes riportszemponokkal és azzal a mélységes felelősségérzéssel kezeli a kérdést, amire el is kötelezi félhivatalos jellege, az a tény, hogy a magyar Családvédelmi Szövetség a kormányzat által kezdeményezett és támogatott szerv és végül, hogy szerzője, Doros Gábor, messzebből és európaiban szemléli a külföldi irodalom ismeretében a magyar népesedési kérdést.

Széll József belügyminiszter előszaván, *Ravasz László* és *Hódossy Gedeon* bevezetésén kívül öt nagy fejezetre tagolódik a munka, a végén teljes kiegészülést talál az idevonatkozó hazai és külföldi főbb irodalomban és abban a függelékben, amely felsorolja az 1934—36. évek születési adataival bővült magyarországi egyikés jellegű községek.

Tekintettel arra, hogy a mű minden egyes szava életbevágóan fontos, igyekszünk a szerző által megadott sorrendben, ha kivonatossan is, ismertetni a tartalmat.

I. A születések csökkenése Magyarországon. Vizsgálta a népszaporodás adattényezőit, arra az eredményre jut *Doros*, hogy *valamely nép létének és jövőjének alapját végeredményben a születési számok kialakítása dönti el.* A születési számok az utóbbi évtizedekben világszerte csökkenő irányzatot mutatnak, ámde ez a csökkenés korántsem lineárisan — azaz mindenütt azonos irányban — jelentkezik, hanem éppen abban a szomorú alakulásban, amely hazánkra nézve a legkedvezőtlen-

*) L. a Nevelésügyi Szemle II. évf. 1. számában Kiss Géza: *Ormányság* c. művének ismertetését!

nebb. A tőlünk délkeletre élő népek óriási népszaporodásával szemben áll a mi alig-alig stagnáló népességünk s amíg az arány 1930-ban a Közép-Duna medencéjében magyarok és szerbek-románok népcsoportja között 1:3, addig 100 év múlva ez 1:6-ra változik meg, *feltéve, ha a hazai népszaporodás nem romlik tovább, pedig — sajnos — ez egyáltalán nem következett be.* Más a helyzet az északi népek, franciák és angolok népesedési kérdésében és egészen más a mi esetünkben: azok megelégedhetnek defenzív jellegű, védekező intézkedésekkel, amelyek a meglévő tömegeket igyekeznek konzerválni, a magyarság részére azonban, amely expanzív népek partján él, ez a halált jelentené. A fejezethez mellékelte grafikonból láthatjuk azt a meredek zuhanást, amivel a születések száma csökkent: *a mai országterületen 1918-ban még 281 ezer élveszületés történt, míg ez a szám 1936-ra csaknem százazreszre minusszal csupán 183 ezer.* Ami pedig az azóta nyilvánosságra került 1937-es adatokat illeti, azok ismét csökkenést mutatnak s ez év februárjában, amikor a múlt évi születési adatok összegezése nyomtatásban megjelent, *első ízben olvashattuk hivatalos véleményként, hogy az 1937. évi születések már a jelenlegi népesség fenntartására sem elégségesek.*

II. A születéscsökkenés okai. Malthus Tamás klasszikusnak hitt tanítása felett — amely szerint a népszaporodás az élelem és jólét függvénye — régen palcát törték nemcsak List Frigyes, Heribert Spencer, Wagner Adolf, Oppenheimer és a németek világhíru népesedéskutatója: Friedrich Burgdörfer, — hanem az események maguk is. Túlhaladott az az álláspont, amely szerint a születések csökkenését a nyomor okozná. Éppígy elveti Doros azokat a fejtegetéseket, amelyek valamely fajra, vallásra vagy társadalmi osztályra igyekeznek ráütni a kiindulópont bélyegzőjét. Az egykés reformátusság mellett ott vannak a hasonlóan egykés katolikus községek százai, a német és magyar egyke, a városi és falusi egyke egymás mellett előforduló jelengek, egyben a magyarországi egykekutató számára szomorú specialitások, amiket más országokban meg nem talál. *Az alapok, a talaj, amiből a születéscsökkenés kiindulhat, mindenütt azonos: az erkölcsi érzék meglazulása, a nők kényelemszeretete, az önzés — kutyá és bridsz, de gyermek nem! — az anyagiakban, és mellett a nagy kísértés, a kellő ellenintézkedések hiánya, a városi szellem terjedése és végül, de nem utolsó sorban: a vallásos élet gyengülése.* Tehát nem földhiány, hanem inkább földéhség, nem nyomor, hanem önzés, *az anyasági ösztön elerőtlenedése a kiindulóok, amelyet legfeljebb variál és erősít helyenként a tényleges inség és más, főleg szociális bajok („gyermektelen házaspár házmesterként felvétetik!”).*

III. Az egyke következményei a Dunántúl falvaiban. Sokszor elábrándoztam Pannónia hegyes-halmos szelíd tájképi szépségein, boldog örömmel készüitem bejárni ezt a földet: de most, Doros leírásai után nem bírnék odamenni, meglátni ezt a pusztuló erkölcsű, széthulló, halált kívánó népet. *Lehetetlen nem llrai hangot megütni annak a szörnyű képnek láttára, ami kibontakozik ebből a könyvből.* Falvak százai, ahol a deszkafal választja el a tanterem kétharmadát attól a kis résztől, ahová kényelmesen befér a pár iskolás, falvak, amelyekben 3—4 év óta nem volt születés, ahonnan kihalt a gyermekkacaj, ahol ismeretlen a járni tanuló emberpalánta, ahol keserű daccal néznek a betelepített többgyermekes családra, mocskolják, leköpdösik a sokgyermekes anyát, ahol olyan szörnyű beszédek lehet hallani a „módszerek“-re, amit nem bír el a papiros fehérsége és a lélek életakarása, ahol jött-ment idegennek adják sokszázados földjüket, házaikat tartás fejében az utolsó magyarok, a halállal szörnyű pompát úzó paraszt-kripták a falusi temetőben, be-deszkázott házsorok, végtelen letargia a népben, konok halálbarohanás, korcs,

idióta egyke-ivadékok és így tovább . . . végig a halál, az enyészet, amelynek tengeréből foszladozó szigetként áll ki a ma még nem fertőzött község. „*Ennek a pusztuló népnek a tragikus multját csak a kőfalak és az ércapuk fogják hirdetni, amíg az idő vasfoga azokat is el nem rágja s el nem tünteti életerejük halódó porát és faji öntudatuk utolsó kilobbanásának szomorú romját.*” Dorosnak a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján végzett számításai azt mutatják, hogy az ország 3352 megyei városa és községe közül ma már 1205-ben dúl az egyke; Baranya 309 községéből 226, Somogyban 308 közül 177, Dunántúl 1967 községe és városa közül pedig 930-ban a halál az úr s még borzasztóbbá teszi a képet az, hogy a *vészes iram egyre fokozódik. Doros számításának eredményei „valósággal elképesztők és rémeg a toll az ember kezében, amikor leírja a fájdalmas tényeket”* — „*az Isten irgalmára kérdezzük, hogy mi történt a magyarság fajfenntartó erejével ebben a szerencsétlen évtizedben (1931–36), hogy az egykés községek száma az elmúlt évtizedhez képest több, mint ötszöröse szaporodott?!*”

IV. A népesedéspolitika és családvédelem hatósági feladatai. A falvak kilátástalannak nevezhető népesedési helyzete korántsem kizárólag dunántúli jelenség: *a szegedi tankerület azzal a szomorú vezetéssel dicsekedhet, hogy területének nagy része már szintén erősen egykés.**) Ha a dunántúli és alföldi falusi egykéhez hozzávesszük az országnak valamennyi csökkenő lakosságú vagy stagnáló városát, akkor olyan komor a kép, ami szinte önként adja fel a kérdést: *van még segítség?!*

Kell segítségnek lennie és ehhez *az első lépés a hit és akarat.* Hinni kell a magyarság jövőjében, *üldözni kell a letargikus hangú belenyugvást,* akarni pedig csakis úgy lehet, ha ismerjük, hogy mit akarunk és hogyan. Doros az ókor hasonló jelenségeivel kezdi a segítség módjait, a *Lex Papia Poppaeae*-vel. Azután végigmegegy a modern kor népesedést elősegítő rendelkezésein, kiemeli főleg a francia családvédelmi törvényeket, a Mussolini által végrehajtott nagyszabású reformokat és a német példákat. A sokgyermekesek előnyben részesítése, a társadalmi megbecsülés, kiházasítási segély, prémiumos rendszer, automatikus béremelés és más anyagi természetű segítség mellett rámutat az egyke etikai alapjaira és *hangsúlyozza a nevelésre és nevelőkre váró óriási feladatokat e kérdés megoldásánál.* Mellőzzük ebben a szűkre szabott ismertetésben a születéscsökkenés elleni küzdelem összes fegyverveireinek felsorolását — táblázatosan sorolja fel ezeket Doros könyve 93. oldalán 22 pontba foglalva — s csak azt emeljük ki, ami reánk vonatkozik: minden ékesszólásunkat és lelkesedésünket össze kell szednünk, hogy a szó fegyverével is, tettekkel is bekapcsolódjunk a meginduló családvédelmi harcba. Be kell bizonyítanunk, hogy *a magyar nevelői rend a változott időkben is hivatásszerűen áll élére a magyarság megmentését célzó harcnak.* Aki ezt nem teszi, nem teljesíti kötelességét és méltatlan arra, hogy mint magyar nevelőt az utókor megbecsülje! — A köztudatban élő propagandisztikus jelszavakkal szemben ismét és ismét kijelenti Doros, hogy *a telepítés és földreform nem panacea, lehet azt úgy végrehajtani, hogy népesedési szempontból csak károkat okoz, jóllehet helyes végrehajtása ebben a kérdésben is feszültségoldó hatású.*

V. A Magyar Családvédelmi Szövetség társadalmi eszközei. A hatósági feladatokon túl *nagyjelentőségűek a társadalmi akciók,* ha családvédelmi küzdelmükben kellő eszközökkel, modern fegyverzetben és nem a megszokott „*egyseületesdi*” for-

*) Szeged város pedig 14-5 ezrelékes születési arányszámával az ország tíz városai közt a *mélypontot* képviselte!

májában szerepelnek. *Doros* hivatkozik a franciaországi *Alliance pour l' Accroissement de la Population* munkásságára, amely a legnagyobb propagandával dolgozik (iskolai szemléltető rajzok, képek, katonaság számára figyelemfelhívó füzetek, stb) és a magyar társadalmi megmozdulás kezdőlépését az 1935. augusztus 29-iki kormányzói szózatban látja, amely *Dél-Baranyából, az egyke őstalajából rázta fel a dermedt magyar közvéleményt*. Ezután szervezkedtek egymásután az egyházak, a családok, anyát, csecsemőt, gyermeket, szülőket különböző egyesületekben védő társadalmi rétegek, míg végre szükségesnek látszott a *Magyar Családvédelmi Szövetségnek*, mint egyesületeket tömörítő és hivatalos szervezetnek megalkotása. A Szövetség élén álló személyek, az a szellem, amely eddigi összes munkáját láthatóan átfűti, biztosíték arra nézve, hogy *megalkotásával nem új papirosszervezet, hanem valódi munkaközösség és nagy eredményeket elérő missziós akarat született*.

Azt reméljük, hogy sikerült megéreztetni ennek a könyvnek az *igazi szellemét*: természetes, hogy a legbiztosabb út az, ha mindenki személyesen elolvassa. Amikor pedig végére ért ennek az *idegtépő* olvasmányoknak, lapozzon még egyszer az elejére és vesse szívébe *Ravasz László* előszavából, hogy „*a világon minden problémánk egyszerre semmivé válik arra az esetre, ha a magyar faj elpusztul. Ezért mindennél fontosabb dolog a magyar faj szaporásának emelése: a többtermelés a drága magyar vérből!*“

Dr. Aldobolyi Nagy Miklós.

Schütz Antal: A nemzetnevelő Pázmány. Bp. 1938, 21 l. 8°.

Sorskérdése az a *Kelet és Nyugat* határhelyzetében vajdó magyarságnak, hogy a nemzetnevelés magyar elméletét *miképpen, mily eszközökkel* képes megvalósítani. Ez a felismerés vezette *Schütz Antalt* is akkor, amidőn az újkori magyarság első nagy nevelőjét, *Pázmány Pétert*, igyekezett napjaink számára érthetővé tenni.

Szerzőnk a *Pázmány—Zrinyi—Széchenyi—Prohászka* szellemi irányvonalon gondolja el a tartalmára nézve is magyar pedagógiát s ez „*Egy szent gyökérnek, a Szent Istváni tőnek fölséges négyes hajtása*“ (4. l.). Egyéniségének *színmagyar* voltából és mélységes *katolikumból* építi fel a nemzetnevelő *Pázmányt*, aki intézményalapításaiban is távoli idők szükségleteit hordozta. Az alkotó főpáasztort nem lehet azonban egyéniségének csak valamelyes kisugárzása után nemzetnevelőként lemérni, mert „nem kizárólag az író *Pázmány*, hanem az egész *Pázmány*, egész művében és egyéniségében lett *paedagogus Hungariae*“ (18. l.).

Lendületesen szónoki befejezésében *Schütz Antal* arra eszmélteti az olvasót, hogy új történelmi kort nyitó gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi forduló van készülöben, mely minket a *legkedvezőtlenebb fázisban* ér. Szakadékba jutottunk s ösztönös sejtéssel keressük nemzetnevelő nagyjainkat, akik ma is élnek intézményeikben, akik ma is a nemzet történelmi tudatának hirdetői s akiknek tanai még mindig helyet kapnak a megéledt lelkekben; keressük ezeket, mert minket a *Ma* végzetes nagy földadatára képesítenek (19—20. l.).

Korunk forrongó és kiszámíthatatlan jövőlehetősége, megmagyarázhatatlan fordulatai előtt magába száll az ember: „*És fölsír lelkünkben a mi De profundis-unk refrénje: Ah, hol vagy István király; és fájdalmas litániánk végigszólitja nagyjainkat. Ma megáll itt: Ah, hol vagy Pázmány Péter!*“

Wagner Ferenc.